

DİN EĞİTİMİ VE ÖĞRETİMİNDE ATASÖZLERİ VE DEYİMLERİN KULLANILMASININ ÖNEMİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Salih Aybey

Dr. Öğr. Üyesi, Bülent Ecevit Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı
Asst. Prof., Bülent Ecevit University, Faculty of Theology, Department of Philosophy and Religious
Sciences

Zonguldak, Turkey

salihaybey@beun.edu.tr

orcid.org/0000-0002-8361-5793

Doi: 10.14395/hititilahiyat.443249

Öz

Eğitim; doğumla başlayan, ailede temellenen, okulda şekillenen ve hayat boyu devam eden bir süreçtir. Bu süreçte aktarılabilecek temel mirasın en belirleyici unsurları "dil ve din"dır. Ortak paydası insan olan, "din" ve "eğitim" kavramlarının bir arada kullanılmasıyla oluşan din eğitiminde, atasözleri ve deyimlerin kullanılması önemlidir. Çünkü atasözleri ve deyimler, ait oldukları kültürün doğal ifadeleridir. Bu çalışmada, kültürün en önemli unsurlarından olan atasözleri ve deyimlerin din eğitimi ve öğretiminde eğitici nitelikte kullanılmasının önemi ele alınacaktır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle keşfedici yaklaşım yöntemiyle belli başlı atasözleri ve deyimlerden oluşan kaynaklar taranmış, betimleyici yaklaşım yöntemiyle de din eğitimi ve öğretiminde kullanılabilecek atasözleri ve deyimler tespit edilmiştir. Daha sonra bunlar iman, ibadet ve ahlak ana konularına göre tasnif edilerek değerlendirilmiştir. Buna göre, ahlak konularına dair atasözleri ve deyimlerin sayıca diğerlerinden daha fazla olduğu, din eğitimi ve öğretiminde kullanılabilecek pek çok atasözü ve deyim olduğu, bunların eğitimsel özellikleri itibarıyla çocuğun gelişim çağları dikkate alınarak verilmesi halinde, din eğitiminde kullanılması gereken önemli bir materyal olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Atasözü, Deyim, Dil, Din.

A Research on the Importance of Using Proverbs and Idioms in Religious Education and Teaching

Abstract

Education is a process that begins with birth, is based on family, is shaped in school and is continuing for life. In this process, the most decisive elements of the basic heritage is "language and religion". It is important to use proverbs and expressions in religious education, which is a common denominator of the human being, that the concepts of "religion" and "education" are used together. Because proverbs and idioms are natural expressions of the culture they belong to. In this study, the importance of educational use of proverbs and idioms, one of the most important elements of Culture, in religious education and teaching will be discussed. For this purpose, first of all, the sources consisting of major proverbs and idioms were scanned by the method of the exploratory approach, and proverbs and idioms which can be used in religious education and teaching were determined by the method of descriptive approach. They were then classified according to the main subjects of faith, worship and morality. According to this, it has been concluded that the proverbs and expressions related to ethical issues are more numerous than the others, that there are many proverbs and expressions that can be used in religious education and teaching, and that, given the developmental stages of the child in terms of their educational characteristics, it is an important material that should be used in religious

Keywords: Religious Education, Proverb, İdioms, Language, Religion.

Giriş

Bireyin düşünce yapısında, tutum ve davranışlarında olumlu yönde değişim ve gelişim amaçlama süreci olan eğitimin, belirlenen hedefe ulaşabilmesi için arzu edilen yönde, planlı ve yaşantı yoluyla olması önemlidir. İnsan yaşamını daha nitelikli ve kolay hale getirmeyi amaçlayan eğitim, yaşam becerileri kazanmış ve yaşadığı toplumun kültürel özelliklerine / değerlerine sahip bireyler yetiştirmeyi hedef alır.¹ Kendi kültürünü gelecek kuşaklara aktarmanın yolu eğitimden geçer.² Bu nedenle atasözleri ve deyimler kültür açısından önemli bir görevi yerine getirmekte olup, toplumun dini ve ahlaki birçok değerini de içerisinde barındırmaktadır.

“Din” ve “eğitim” kavramlarının bir arada kullanılmasıyla oluşan din eğitimi, “bireyin dini davranışlarında kendi yaşantıları yoluyla ve kasıtlı olarak istedik değişme meydana getirme denemeleri süreci”³ olarak tanımlanmaktadır. İslam din eğitiminin iki temel kaynağı olan Kur’an-ı Kerim ve sünnet, İslam kültürünün temelini teşkil eder. Dolayısıyla Müslüman bir toplum olarak kültürün pek çok unsurunda (örf ve adet, edebiyat, sanat, vb.) olduğu gibi atasözleri ve deyimlerimiz üzerinde de İslam’ın önemli etkisi vardır. Yılların birikim ve tecrübesiyle atalarımızın mirası olan⁴ atasözleri ve deyimler, dün olduğu gibi bugün ve gelecekte de nesiller için kuşkusuz önemli mesajlar taşımaktadır.

Atasözleri ve deyimler üzerinde yapılan tasniflere bakıldığında zaman,⁵ atasözleri ve deyimlerin psikoloji, sosyoloji, felsefe, ahlak, değer, eğitim gibi birçok açıdan inceleme ve araştırma konusu olabileceği ortadadır. Ancak YÖK Ulusal Tez Merkezinin verilerine göre, 1988-2017 yılları arasındaki 29 yıllık

1 Pınar Girmen, “Türkçe Eğitiminde Atasözleri ve Değerler Eğitimi”, *Değerler Eğitimi Dergisi* 11/25 (2013): 118.

2 Arslan Bayram, *Eğitim Bilimine Giriş* (Ankara: Anı Yayınları, 2016), 2-4.

3 Cemal Tosun, *Din Eğitimi Bilimine Giriş* (Ankara, PegemA Yayıncılık, 2002), 23; Diğer tanımlar için bk. Yıldız Kızılabdullah, “Kavramsal Çerçeve: Eğitim, Öğretim ve Din”, *Din Eğitimi*, ed. Recai Doğan, Remziye Ege (Ankara: Grafiker Yayınları, 2017), 52; Nurullah Altaş-İsmail Arıcı, “Din Eğitiminin Bilimselleşme Süreci”, *Din Eğitimi*, ed. Mustafa Köylü ve Nurullah Altaş (İstanbul: Ensar Yayınları, 2017), 49-74; Suat Cebeci, *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye’de Din Eğitimi* (Ankara: Akçağ Yayınları, 2005), 22-24; Muhammet Şevki Aydın, *Din Eğitimi Bilimi* (Kayseri: Kimlik Yayınları, 2017), 57-87; Halis Ayhan, *Türkiye’de Din Eğitimi* (İstanbul: Dem Yayınları, 2014), 15-28; H. Mahmut Çamdibi, *Din Eğitiminde İnsan ve Hayat* (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2013), 11-19.

4 Mehmet Şahin, *En Güzel Türk Atasözleri* (Ankara: Ecem Yayınları, 1999), 3; İsmail Çolak, *Türk Atasözlerinden Seçmeler* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2007), 5.

5 İhsan Kurt, *Türk Atasözlerine Psikolojik Bir Yaklaşım* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991), 3.

sürede 106 lisansüstü tezin yapıldığı, bunların 91'inin Türk Dili ve Edebiyatı, Türkçe veya diğer dil ve edebiyat alanlarında yapıldığı, 5'inin din alanında, geri kalan 10'unun da psikoloji, sosyoloji, eğitim gibi alanlarda yapıldığı görülmektedir.⁶

Bu açıklamalardan hareketle, atasözleri ve deyimler birçok alana doğrudan ya da dolaylı olarak katkı sağladığı, çok geniş boyutları kapsadığı ve her alana yetebilecek kadar konu çeşitliliği içerse de, bu alan üzerinde çok yönlü bir çalışma yapıldığını söylemek zordur. Özellikle din veya din eğitimi alanında yapılan çalışma hemen hemen hiç yoktur. Bu ihtiyaçtan yola çıkarak bu çalışmamızda, atasözleri ve deyimlerin din eğitimi ve öğretiminde kullanılmasını ele almaya çalışacağız.

Bu alanda yapılan ve ulaşabildiğimiz çalışmalar arasında Halit Kalli'nin "*Türkçe Atasözleri ve Deyimlerde Tanrı Kavramına Din Psikolojisi Açısından Bir Yaklaşım*", Hatice Kalaça'nın "*Türk Atasözlerinde Değerler Eğitimi*", Metin Doğan'ın "*Atasözlerinde Dini Motifler*" başlıklı yüksek lisans tezleri sayılabilir. Bunların dışında Selman Başaran'ın "*Hadislerin Türk Atasözlerine Tesiri*" adlı eseri ile Semra Çinemre tarafından kaleme alınan "*Türk Atasözlerinde Dini ve Ahlaki Motiflerin Eğitim-Öğretim Ortamında Kullanılması*" ve Muhsin Yılmaz'ın "*Türkçe Atasözlerinde Eğitim Anlayışı*" adlı çalışmaları zikredilebilir. Din eğitimi ve öğretiminde atasözleri ve deyimlerin kullanılmasını konu alan bir çalışma, daha önce başka bir yerde yapılmamıştır. Bu nedenle çalışmamız, alanında ilk olma özelliği taşıması nedeniyle önemlidir. Bu çalışmanın bundan sonra yapılacak atasözleri ve deyimlerle ilgili çalışmalara ışık tutacağı düşünülmektedir.

Bu çalışmanın amacı, atasözleri ve deyimlerin eğitici nitelikte din eğitimi ve öğretiminde kullanılabileceğini göstermektir. Çalışmada kullanılan yöntem olarak, keşfedici ve betimleyici yaklaşım tercih edilmiştir. Konu hakkındaki bilgiyi derinleştirmek ve konuyu daha değişik boyutlarıyla anlamlandırmak amacıyla uygulanan keşfedici yaklaşım⁷ doğrultusunda çalışmamızla ilgili atasözleri ve deyimler sözlüğü kitapları başta olmak üzere, bu konuda yazılmış makaleler, yüksek lisans ve doktora tezleri, bilimsel bildiriler üzerinde ayrıntılı bir kaynak taraması yapılmıştır. Elde edilen bulguları

6 Bk. <https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/tezSorguSonucYeni.jsp>, erişim: 21 Nisan 2018.

7 Remzi Altunışık v. dğr., *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı* (Sakarya: Sakarya Kitabevi, 2005), 59.

düzenleyip, yorumlanmış bir şekilde okura sunmak olarak tanımlanan⁸ betimleyici yaklaşımla da din eğitimi ve öğretiminde kullanılacak atasözleri ve deyimler sınıflandırılmış ve örneklerle açıklanmıştır. Hemen hemen bütün atasözleri ve deyimlerin eğitimle ilgili bir yönünün olduğu bir gerçektir. Ancak çalışmamızı sınırlama adına din eğitimi ve öğretiminde kullanılacak iman, ibadet ve ahlak konularını ihtiva eden atasözleri ve deyimler ele alınmıştır.

Çalışmamızda, bilinen en kapsamlı eserlerden biri olan ve Türk Dil Kurumu tarafından yayınlanan Ömer Asım Aksoy'un "*Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*", Abdülbaki Gölpınarlı'nın "*Tasavvuftan Dilimize Geçen Deyimler ve Atasözleri*", İskender Pala'nın "*Sözün Özünden Düünden Bugüne Atasözleri*" ve M. Ertuğrul Saraçbaşı ve İbrahim Nimetoğlu'nun "*Örneklili ve Açıklamalı Türk Atasözleri Sözlüğü*" esas alınmıştır.

Genel olarak eğitim, özel olarak ise din eğitimi ve öğretimi yapılırken değişik yöntem ve materyallerin kullanılması eğitim-öğretim açısından son derece önemlidir. Bu durum göz önünde bulundurulduğunda bu çalışmanın din eğitimi ve öğretimine muhteva ve materyal açısından önemli katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Atasözleri ve deyimlerin din eğitiminde kullanılmasının önemini irdelemeye geçmeden önce, atasözleri ve deyimlerin tanımları ve genel özelliklerine temas etmekte fayda görüyoruz.

1. Atasözü ve Deyim

Her milletin dilinde atasözleri ve deyimler vardır ve bunlar o dile farklı anlamlar kazandıran; veciz, düşündürücü, eğitici, öğretici, öğütleyici ve yol gösterici unsurlardır.⁹ Toplumbilim, eğitim, din, bilim, felsefe, tarih, ahlak, folklor... gibi birçok konuları ilgilendiren ve birçok yönlerden inceleme konusu edilmeye değer olan¹⁰ atasözleri ve deyimler, anlatım gücü, söyleniş güzelliği, kavram zenginliği bakımından çok önemli dil yapılarıdır. Buradan hareketle hem kültürün en önemli öğelerinden biri olması, hem de kültürün taşıyıcısı olması nedeniyle dil, kullanıldığı toplumun kültürü hakkında bize önemli ipuçları verir. Dolayısıyla bir kültürün değerleri o dilde kendine yer bulur. Dilin en önemli öğelerinden biri olan atasözleri ve deyimlerde de bu durum söz konusudur.

8 Altunışık v. dğr., *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, 61-62.

9 Numan Yazıcı, *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003), 21.

10 Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü* (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1998), 13.

Sav, mesel, darb-ı mesel diye isimlendirilen; anlatımı etkili kılmak, bir konuyu vurgulamak veya konunun kolayca ifade edilmesini sağlamak gibi işlevlere sahip¹¹ olan atasözleri ve deyimlerin değişik tanımları yapılmıştır.

Arapça bir kelime olan “المثل el-mesal” bir şeyin benzerini nakletme, örnek alınacak, söz, atasözü, eğitici hikâye veya masal¹² anlamına gelmektedir. Ancak, tarif ve açıklamalardan kelimenin “örnek” manasına gelen “misâl” kökünden geldiği genel kabul görmektedir.¹³ Mesel kelimesinin Türkçe’deki karşılığı çeşitli dönemlerde farklı ifadelerle söylene gelmiştir. Divan edebiyatı’nda, “mesel, emsâl” ya da “darb-ı mesel/duruma uygun misal getirmek, misalin vurgulanması” şeklinde kullanılır.¹⁴ Günümüz Türkçe’sinde bunların yerine “ata” ve “sözü” kelimelerinden oluşan “atasözü” çoğul olarak da “atasözleri” kavramı kullanılmaktadır. Ancak, atasözlerinin çeşitli özellikler taşıması sebebiyle Türkçe’de farklı tanımları yapılmıştır.

Ömer Asım Aksoy Atasözünü, “Atalarımızın, uzun denemelere dayanan yargılarını genel kural, bilgece düşünce ya da öğüt olarak düsturlaştıran ve kalıplaşmış biçimleri bulunan kamuca benimsenmiş özsözler”¹⁵ olarak tanımlarken, Şemsettin Sami ise, “uzun tecrübelerle dayanılarak söylenmiş ve halka mal olmuş bir fikri, bir öğüdü kesin olarak anlatan söz”¹⁶ biçiminde tanımlamaktadır. Bunların dışında zaman içinde atasözleri ile ilgili değişik tanımlar yapılmıştır.¹⁷ Yapılan bu tanımlardan hareketle, her milletin karakteri, o milletin yaşayışında ve anıtlarında görülebileceği gibi, düşünce dünyasında özellikle atasözlerinde belirlediği sözlenebilir.¹⁸ Dolayısıyla her millet, kendi karakterine, yapısına, hayat görüşüne ve huylarına uygun atasözleriyle düşünür, konuşur ve

11 M. Ertuğrul Saraçbaşı - İbrahim Minnetoğlu, *Örneklî ve Açıklamalı Türk Atasözleri Sözlüğü* (İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2002), 7; Abuzer Gülpınar, *Türkçe Atasözleri ve Deyimlerin İnsan Hakları Bakımından Değerlendirilmesi* (Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, 2016), 49-50.

12 Türk Dil Kurumu, “Atasözü”, erişim 21 Ocak 2018, www.tdk.gov.tr.

13 Yazıcı, *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, 23.

14 Yazıcı, *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, 23.

15 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 37.

16 Şemsettin Sami, *Kamûs-i Türkî, (Temel Türkçe Sözlük)* (İstanbul: Tercüman Yayınları, 1985), 63.

17 Atasözlerinin değişik tanımları için bk. H. F. Gözler - M. Z. Gözler, *Açıklamalı Türk Atasözleri Sözlüğü* (İstanbul: İnkılap ve Aka Yayınları, 1982), 8; E. Kemal Eyüboğlu, *13. Yüzyıldan Günümüze Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimleri* (İstanbul: Eren Yayınları, 1983), 21.

18 Muhsin Yılmaz, “Türkçe Atasözlerinde Eğitim Anlayışı”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33/1 (2000): erişim: 01 Şubat 2018, 138, <http://dergiler.ankara.edu.tr/40/132/921.pdf>.

hareket etmeye çalışır. Bu nedenle her dildeki atasözleri, o dili konuşanların özelliklerini yansıtır.¹⁹

Atasözleri gibi özlü, kalıplaşmış ve hoş giden bir anlatım aracı olan deyim ise, eskiden “ifade etme, anlatma, söz, cümle, rüya yorumlama ve nihayet bir mana ifade eden söz demek”²⁰ olan “Ta’bir” kelimesinin son zamanlarda kullanılan ismidir.²¹ Buradan hareketle deyim “Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı bir anlam taşıyan kalıplaşmış anlatım”²², “iki ya da daha fazla kelimeden meydana gelen ve kelimelerin öz anlamları dışında yeni bir anlam ifade eden söz grupları”²³ şeklinde tanımlanmaktadır.

Atasözü ve deyim tanımlarına bakıldığı zaman, her ikisinin de bazı noktalarda örtüştüğü görülmektedir. Ancak, öteden beri atasözleri ile deyimlerin karıştırıldığı bilinen bir gerçektir. Hatta zaman zaman atasözlerinin içinde deyimler, deyimlerle ilgili eserler içinde atasözlerine rastlanılmaktadır. İki arasındaki inceliği iyi ve doğru şekilde ayırmak gerekir.²⁴ Örneğin, İskender Pala eserinde²⁵ “Lafla peynir gemisi yürütmek” sözünü deyim olarak verirken, Aksoy bunu “Lafla peynir gemisi yürümez”²⁶ şeklinde atasözü olarak vermektedir.

Bu nedenle hangi söze atasözü hangi söze deyim denileceği konusunda her ikisinin özelliklerini²⁷ belirleyici çalışmalar yapılmış olsa da, aynen gökkuşağının yan yana bulunan iki rengi arasında olduğu gibi, atasözleri ve deyimler arasında da bazen kesin bir sınır bulunmadığı için karışabilmektedir.²⁸ Her ikisinin birbirinden ayrılıp ayrılamayacağı konusunda ise değişik görüşler vardır. Nitekim İ. Hilmi Soykut, “deyimler müstakil ve klişeleşmiş

19 Saraçbaşı - Minnetoğlu, *Örneklili ve Açıklamalı Türk Atasözleri Sözlüğü*, 8-9.

20 Türk Dil Kurumu, “Deyim”, erişim 21 Ocak 2018, www.tdk.gov.tr.

21 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 14.

22 Türk Dil Kurumu, “Deyim”, erişim 21 Ocak 2018, www.tdk.gov.tr.

23 İskender Pala, *Sözün Özünden Düünden Bugüne Atasözleri* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2010), 9.

24 Yazıcı, *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, 31.

25 Pala, *Sözün Özünden Düünden Bugüne Atasözleri*, 133.

26 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 383.

27 Atasözlerinin başlıca özellikleri şunlardır: Kalıplaşmış halde bulunurlar, kısa ve özlüdürler, gözlemler ve denemelerden doğarlar, öğüt içeriklidirler, pek çoğu mecaz anlamlıdır, ancak mecaz olmayanlar da vardır. Deyimlerin özellikleri ise şunlardır: Kalıplaşmış sözlerdir, yerleri değiştirilemez, kısa ve özlü ifadeler taşırlar, en az iki kelimeden oluşurlar, bir araya gelirken genellikle gerçek anlamlarından ayrı bir anlam kazanırlar. Saraçbaşı - Minnetoğlu, *Örneklili ve Açıklamalı Türk Atasözleri Sözlüğü*, 8-9.

28 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 11-72.

kelime gruplarıdır. Genel kural meydana getirmezler” diyerek deyimlerle atasözlerinin bir birinden ayrılması gerektiğini söylerken²⁹, Aydın Dağpınar ise, atasözleri ve deyimleri kesin olarak birbirinden ayırmanın doğru/ mümkün olmadığını söyler.³⁰

2. Atasözleri ve Deyimlerin Din Eğitimi ve Öğretimindeki Yeri

Eğitim, çeşitli etkileşimlere dayanan çok yönlü ve geniş kapsamlı bir süreçtir. Ferde yönelik, topluma yönelik tarafları vardır. Ferdi yönden beden eğitimi, nefsin eğitimi, zihnin eğitimi, ahlakın eğitimi, kültürel eğitim³¹ gibi önemli konuları ihtiva eder.

Din eğitimi ise, yukarıda verilen tanımına ilaveten din kültürünün verilmesi, din kişiliğinin kazandırılması³² olarak da ifade edilebilir. Buradan hareketle, eğitim/din eğitiminin amacı, milli, ahlaki, insani, manevi ve kültürel değerlerini benimseyen,³³ sağlam karakterli insan yetiştirmektir, denilebilir. Bu işi yapacak olanlar, ailede anne-baba veya onların yerini tutan yakın kişiler, okullarda ise öğretmenlerdir. Konuya din eğitimi ve öğretimi açısından bakacak olursak, çocuğun ilk öğretmeni /din eğitimcisi olan anne-babanın, çocuğun dini duygu ve düşüncesinin gelişmesindeki rolü son derece önemlidir. Okula başladıktan sonra ise anne-babanın yanında öğretmen/din dersi öğretmenleri bu rolü üstlenirler. Yaygın din eğitim mekanı olan cami ve Kur’an kurslarında ise, din görevlileri ve Kur’an kursu öğreticileri bu görevi yürütmektedirler.

Din eğitimi, şahsiyet terbiyesi esasında dinin mahiyetine uygun olarak, insan varlığının bütünü ile ilgilenir. İnsanın hayatını, hayatın bütünlüğü içindeki yeri ile ele alır. Yani insanla insan olarak ilgilenir, insanın insanla, insanın yaratıcı ile ilişkisini şekillendirir.³⁴ Din eğitiminin, belirtilen amaçlara ulaşabilmesi için mesleki ve alan bilgisine sahip din eğitimcileri kadar,

29 İ. Hilmi Soykut, *Türk Atalar Sözü Hazinesi* (İstanbul: Ülker Yayınları, 1974), 58-60.

30 Aydın Dağpınar, *Tıpkı ve benzer Türk-İngiliz İngiliz-Türk Atasözleri ve Deyimler* (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998), 23-24.

31 Süleyman Hayri Bolay, “Eğitim, Din ve Değer”, *Cumhuriyet’in 75. Yılında Türkiye’de Din Eğitimi ve Öğretimi* (Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 1999), 28.

32 Beyza Bilgin, “Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 24/1 (1981): 474-475, erişim: 01 Şubat 2018, <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/769/9768.pdf>.

33 Milli Eğitim Bakanlığı, *1739 Sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu, Madde 1.*

34 Çamdibi, *Din Eğitiminde İnsan ve Hayat*, 11-12.

iyi hazırlanmış program ve uygun bir öğretim metoduna ihtiyaç vardır.³⁵ Bu durumda din eğitimcileri içeriğe ve konuya uygun öğretim yöntemleri geliştirmekle yükümlüdür. Bunu yaparlarken binlerce yıllık tecrübenin eseri olan, az sözle çok şey anlatma özelliğine sahip sözlü ve yazılı materyallerden olan atasözleri ve deyimlerden yararlanılmasının din eğitiminde etkili olduğu söylenebilir.

Toplumun değerlerini yansıtan, eğitici, öğretici ve yol gösterici özellikleri bulunan atasözleri ve deyimler, kültür öğelerini geçmişten bugüne taşıması³⁶ ve anlatımı güçlü kılması³⁷ gibi önemli rollere sahiptir. Çok sözle anlatılacak bir konunun özlü bir sözle anlatılması, anlatımda kalıcılığı sağladığı gibi, anlatıma çekicilik ve akıcılık da kazandıracaktır. Bu nedenle taşıdıkları değerler göz önüne alındığında atasözleri ve deyimlerin din eğitimi ve öğretiminin önemli bir ögesi ve başvurulması gereken önemli bir kaynak olduğu düşünülebilir.

Din eğitimi ve öğretiminde öğretilmesi hedeflenen pek çok konunun soyut kavramlar olduğu bir gerçektir. Atasözleri ve deyimler vasıtasıyla bu sözler somutlaştırılarak, adeta elle tutulur, gözle görülür hale getirilir.³⁸ Bu nedenle soyut kavramların eğitimde daha anlaşılır hale gelmesinde atasözleri ve deyimlerin önemi açıktır.³⁹

Atasözleri ve deyimlerin zaman zaman din eğitimi ve öğretiminde kullanıldığı bilinmektedir. Ancak, bunun uygun bir yöntemle,⁴⁰ bireyin gelişim dönemleri dikkate alınarak verilmesi önem arz eder. Çünkü eğitim sürecinin hedefe ulaşmasının temel unsurlarından biri, hiç şüphesiz zamanlama faktörüdür. İnsan, hayatının her döneminde, her eğitim faaliyetine olumlu cevap veremez. Bazen o faaliyeti anlayacak ve uygulayacak kadar biyolojik

35 Mustafa Öcal, *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar* (Ankara: TDV Yayınları, 2007), 189-203.

36 Girmen, "Türkçe Eğitiminde Atasözleri ve Değer Öğretimi", 119.

37 Gülpınar, "Türkçe Atasözleri ve Deyimlerin İnsan Hakları Bakımından Değerlendirilmesi", 51.

38 Saadettin Keklik, "Atasözleri Sadece Gerçek ve Mecaz Anlamlı mıdır?", *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10/23 (2013): 239-250.

39 Soyut kavramların öğretilmesi konusunda metotlar için bk. Süleyman Akyürek, *Din Öğretiminde Kavram Öğretimi* (İstanbul: Dem Yayınları, 2014), 218-316.

40 Eğitim açısından atasözleri ve deyimlerin anlatım özellikleri pek çok yönüyle eğitim ilke ve yöntemleriyle uyumluluk göstermektedir. Bunlardan bazıları şunlardır: a) Doğrudan ve Dolaylı anlatım, b) Örneklemeli anlatım, c) Karşılaştırmalı anlatım, d) Hikmetli anlatım. Geniş bilgi için bk. Çinemre, "Türk Atasözlerindeki Dini ve Ahlaki Motiflerin Eğitim-Öğretim Ortamında Kullanılması", 103-104.

ve psikolojik gelişimi gerçekleşmemiş olabilir.⁴¹ Bu nedenle din eğitiminde atasözleri ve deyimlerin kullanılmasında gelişim dönemlerine uygun olması önemlidir.

Atasözleri ve deyimlerin bir kısmı mecaz, bir kısmı da gerçek anlamda kullanılmaktadır.⁴² Bu nedenle din eğitimi ve öğretiminde, atasözleri ve deyimlerin öğrencilerin anlama düzeylerine göre kolay anlaşılardan zora doğru, somuttan soyuta ilkesi yani, önce somut ve gerçek anlamlı kelimeler daha sonra ise soyut veya mecaz anlamlı kelimeler verilmesi etkili öğrenme açısından önemlidir.⁴³ Bununla birlikte din eğitiminin konu başlıklarına, içeriğine ve hedeflere uygun, olumsuz anlam taşımayan ve öğrencilerin seviyesine uygun atasözleri ve deyimler tespit edilmelidir.

Günlük hayatta en çok başvurduğumuz sözler arasında yer alan atasözleri ve deyimlerin bazılarının din eğitiminin temel kaynakları olan Kur'an ve sünnetle örtüştüğü de görülmektedir. Örneğin, "ele verir talkını, kendi yutar salkımı" atasözü, Kur'an-ı Kerim'de "Kitabı okumakta olduğunuz halde, insanlara iyiliği emredip kendinizi nasıl unutursunuz? Artık aklınızı başınıza almayacak mısınız?" (el-Bakara 2/44) tenkidinin bir yansıması gibidir. Yine "ne ekersen onu biçersin" atasözü, "Bir topluluk kendi içinde olanı değiştirmedikçe, Allah da onların içlerinde olanları değiştirmez" (Ra'd 13/11) ayetini açıklar mahiyettedir. "Çok gezen mi bilir çok okuyan mı?" atasözünü ise "Yeryüzünü sizin için kullanışlı hale getiren O'dur. O halde yeryüzünde dolaşınız Allah'ın rızından yiyip içiniz" (Mülk 67/15) ayetiyle örtüşmektedir. "Evini temiz tut misafir gelebilir, kendini temiz tut Azrail gelebilir" atasözü "elbiseni temizle" (Müddesir 74/4), "temizlik imandandır"⁴⁴ ayet ve hadisleriyle iç içedir.⁴⁵ Dolayısıyla bazı atasözü ve deyimlerin Kur'an ve hadislerle örtüşmesi, din eğitimi ve öğretiminde anlatılacak konunun daha kolay anlaşılmasına ve anlatılan konunun zihinlerde daha kalıcı olmasına katkı sağlayacağı düşünülebilir.

Buradan hareketle hem din eğitimi ve öğretiminin temel kaynağı olan, hem de İslam kültürünün temeli temelini teşkil eden Kur'an ve sünnet, atasözleri ve deyimler üzerinde önemli etkiye sahiptir. Yukarıda anlatılanlar

41 Abdurrahman Dodurgalı, *Ailede Din Eğitimi* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011), 229.

42 Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*, 15-55, Keklik, "Atasözleri Sadece Gerçek ve Mecaz Anlamlı mıdır?", 241-243.

43 Aydın, *Din Öğretiminde Yöntemler*, 83.

44 Müslim, "Taharet", 1; Dârimî, "Vudu", 2.

45 Başaran, *Hadislerin Türk Atasözlerine Tesiri*, 11-35.

birlikte değerlendirildiğinde, atasözleri ve deyimlerden yararlanılması hem din eğitiminin etkili öğretilmesini, hem de çocuğun Kur'an ve sünnete aşinalık kazanmasını sağlayabilir. Bu itibarla, dilimizin güzel ve kültürümüzün zengin örneklerinden biri olan atasözleri ve deyimlerden yararlanılması gerektiğini söyleyebiliriz.

Atasözleri ve deyimlerin din eğitimi ve öğretiminde kullanılmasının şu faydaları da sağlayacağı düşünülmektedir:⁴⁶ Dersi daha çekici hale getireceği, öğrencileri dersin pasif alıcısı değil, aktif katılımcısı olmasını sağlayacağı, kısa ve etkileyici cümlelerle öğrenmeyi daha kalıcı hale getireceği, ayrıca pek çok atasözü ve deyimlerin din eğitimiyle ilişkili olduğunun öğrenci tarafından bilinmesine, atasözleri ve deyimlerin kuşaktan kuşağa aktararak unutulmasının önüne geçilmesine, öğrencilerin atasözleri ve deyimlere farklı açılardan bakmayı öğrenmelerine katkı sağlayacaktır.

3. Bulgular ve Değerlendirme

Çalışmamıza konu olan atasözleri ve deyimler içerisinde din eğitimi için kullanılacak çok sayıda motif bulunmaktadır. Bu atasözleri ve deyimlerden, din eğitimi için kullanılacak olan bazıları iman, ibadet ve ahlak alanlarına göre aşağıda yer verilmiştir.

3.1. İmanla İlgili Olanlar

İman, Hz. Peygamber'in Allah'tan getirdiği hükümleri, haber verdiği şeyleri tereddütsüz kabul ile bunların gerçek ve doğru olduğuna inanmak demektir.⁴⁷ İbnü'l Cevzî imanı "kalp ile tasdik, dil ile ikrar ve organlarla amel" şeklinde tanımlar ve imanın Kur'an'da, tasdik, tevhid, peygamberi onaylama, namaz ve ikrar olmak üzere beş manada kullanıldığını ifade eder.⁴⁸ İman konusu, Kur'an-ı Kerim ve hadis kaynaklarında çok geniş şekilde yer almıştır. Öyle ki, Kur'an'da 800 ayette geçmektedir.⁴⁹ Kur'an ve sünnette bu denli geniş yer tutan iman konusu, atasözleri ve deyimlerde de oldukça geniş yer tutmuştur. Bunlardan bazıları aşağıda verilmiştir.

46 Atasözlerinin Coğrafya dersinde kullanılmasının sağladığı faydalar için bk. Kamile Gülüm, "Coğrafya Öğretiminde Kullanılacak Doğa İçin Söylenmiş Türk ve Türkmen (Türkmenistan) Atasözleri Üzerine Bir Araştırma", *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1 (2009): 58.

47 *Dini Kavramlar Sözlüğü* (Ankara: DİB Yayınları, 2010), 315.

48 İbnü'l Cevzî, *Nüzheti'l-A'yün*, Müessesetü'r-Risâle (Beyrût: 1407/1987), 145-146.

49 Mustafa Sinanoğlu, "İman", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2000), 22: 212-214.

Allah dağına göre kar verir.
Allah dokuzda verdiğini sekizde almaz.
Allah gümüş kapıyı kaparsa, altın kapıyı açar.
Allah herkesin gönlüne göre verir.
Allah istemezse bir kulun işini muhallebi yerken kırar dişini.
Allah isterse bir kulun işini, mermere geçirir dişini.
Allah kulunu kısmeti ile yaratır.
Allah sevdiğine dert verir.
Allah uçmayan kuşa alçacık dal verir.
Allah verirse el getirir, sel getirir, yel yetirir.
Allah'ın ondurmadığını peygamber sopa ile kovar.
Allah bir kişiyi mutsuz yaratmışsa hiç kimse onun kaderini değiştiremez.
Allah'tan ümit kesilmez.
Açın imanı olmaz.
Akacak kan, damarda durmaz.
Alna yazılan başa gelir.
Altı olur yedi olur, hep Allah'ın dediği olur.
Arıyı duman, insanı iman yola getirir.
Atalar çıkarayım der tahta, döner dolaşır gelir bahta.
Azrail gelince oğul, uşak sormaz.
Başa yazılan gelir.
Dünya ölümlü, gün akşamlı.
Dünya Süleyman'a (Peygamber) bile kalmamış.
Düşmez kalkmaz bir Allah.
Ecel geldi cihana, baş ağrısı bahane.
Ecele çare bulunmaz.
Eşeği sağlam kazığa bağla, sonra Allah'a ısmarla.
Hasta yatan değil, eceli yeten ölür.
İmanın güçlü olursa gideceğin yerin cennet, kabrin nur olur.
İşini sağlam tutanın, imanı kuvvetli olur.
Kader olmayınca kadir bilinmez.
Kazaya rıza gerek.

Kırk yılda bir ölet gelir, eceli gelen ölür.
Kısmetinde ne varsa kaşığında o çıkar.
Kısmetten fazlası olmaz.
Kul azmayınca Hak yazmaz.
Olacakla öleceğe çare bulunmaz.
Ölüme çare bulunmaz.
Para ile imanın kimde olduğu bilinmez.
Rüşvet kapıdan girince, iman bacadan çıkar.
Takdire yazılan tedbirle bozulmaz.
Vermeyince Ma'bud, neylesin Sultan Mahmut.
Yarım hekim candan, yarım hoca imandan eder.
Zerre kadar iman, dünya kadar amelden üstündür.

Yukarıda verilen atasözlerinde Allah, melek, peygamber, ahiret, kaza ve kader gibi iman esaslarıyla ilgili kavramların doğrudan ya da dolaylı olarak pek çok atasözü ve deyimde kullanıldığı görülmektedir. Kültürümüzün bir parçası olan atasözleri ve deyimler yaşantı ve deneyimler yoluyla kazanıldığına göre, bu tür dini unsurların atasözleri ve deyimlerimizde yoğun olarak görülmesi hiç de şaşırtıcı bir durum değildir.⁵⁰ Bütün atasözleri ve deyimlerin insanı bilgilendirmeye ve uyarmaya çalıştığı bir gerçektir. Din insanın dünya ve ahiret mutluluğunu sağlamayı amaçladığı için din eğitimiyle ilgili atasözleri ve deyimlerde de bilgilendirme ve yanlışa karşı ikaz daha belirgin şekilde görülmektedir. Örneğin, “Zerre kadar iman, dünya kadar amelden üstündür”, “alna yazılan başa gelir” atasözlerinde bilgilendirme, “rüşvet kapıdan girince, iman bacadan çıkar” atasözünde ise ikaz vardır. Din eğitiminde kullanılacak ikaz ve bilgilendirme amaçlı atasözleri ve deyimlerin çokluğu ve kullanım sıklığı, din olgusunun insan ve toplum hayatında ne kadar önemli bir yer tuttuğunun da göstergesidir.⁵¹

İman ile ilgili atasözleri ve deyimler içinde en fazla “Allah’a İman” ve “Kaza-Kader/Kadere İman” ve “Ahiret Hayatı/Ecel-ölüm” kelimelerinin yer aldığı görülmektedir. Allah kelimesinin geçtiği atasözleri ve deyimlerde

50 M. Fatih Alkayış, “Dini İçerikli Atasözleri Üzerine”, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 8/27 (2009): 288.

51 Alkayış, “Dini İçerikli Atasözleri Üzerine”, 291.

Allah'a iman veya dini değer vurgusu yapılmaktadır.⁵² Kur'an'da, Allah'a iman ile ilgili pek çok ayetin bulunduğu⁵³ düşünülürse, yaşantılar yoluyla kazanılan atasözleri ve deyimlerde de bu kadar çok⁵⁴ "Allah" kelimesinin kullanılması birbiriyle uyumludur.

Kaza-kader içeren atasözleri ve deyimlerde iman esaslarından biri olan kadere iman konusu vurgulanmaktadır. Yukarıda örnek olarak verilen atasözleri ve deyimlerde, insanın üzerine düşeni yaptıktan sonra, takdirin Allah'ın olduğu ve O'nun takdirine rıza göstermek/boyun eğmek olduğu ifade edilmektedir. Bu durum, Kur'an ayetleriyle de örtüşmektedir.⁵⁵

Ahiret, ecel-ölüm içerikli atasözleri ve deyimlerde ise, her canlının ölümlü olduğu, ölüme bir çarenin olmadığı vurgulanmıştır. Meleklerle ve kitaplara iman ile ilgili doğrudan bir atasözü ve deyim mevcut değildir. Ancak "melek" kelimesi "*melek yüzlü, melek gibi adam*" vb. atasözleri ve deyimlerde genellikle "saf ve temiz" anlamlarında benzetme amacıyla kullanılmıştır. Kitaplarla ilgili ise "*Okumayı sevmeyene dokuz hoca az, Bilgisizlik her türlü kötülüğün anasıdır, Faydalı kitap iyilik, zararlı kitap kötülük getirir*" vb. atasözleri ve deyimlerde olduğu gibi "okumanın önemi" vurgulanmıştır.

İman konusuyla ilgili gerek zikredilen atasözleri ve deyimlerin, gerekse diğerlerinin din eğitimi ve öğretiminde kullanılması önemlidir. Örneğin, amel-i salih olarak değerlendirilen tüm hayırlı işlerin, "iman" olmadan hiçbir işe yaramayacağını kısa ve özlü bir sözle ifade etmek için, "*Zerre kadar iman, dünya kadar amelden üstündür*" atasözü kullanılabilir. Ayrıca imanın önemini ve iman sayesinde insanın kötülöklere karşı durabileceğini anlatmak için ise "*Arıyı duman, insanı iman yola getirir*" atasözü çok manidardır. Yine anlatılması ve anlaşılması zor konulardan biri olan "kadere iman" konusunda da "*Vermeyince Ma'bud, neylesin Sultan Mahmut*", "*Altı olur yedi olur, hep Allah'ın dediği olur*", "*Kısmetinde ne varsa kaşığında o çıkar*", "*Kısmetten fazlası olmaz*", "*Olacakla öleceğe çare bulunmaz*" gibi hemen hemen toplumun her kesiminde dilden dile dolaşan atasözleri ve deyimlerin kullanılması konunun daha iyi anlaşılması açısından önemli olduğu kanaatindeyiz.

52 Semra Çinemre, "Türk Atasözlerindeki Dini ve Ahlaki Motiflerin Eğitim-Öğretim Ortamında Kullanılması", *Değerler Eğitimi Dergisi* 12/277 (2014): 106.

53 Bakara, 2/186; Ali İmran, 3/179, 193; Nisâ, 175, 173, 171-170, 65, 59; Mâide, 5/111.

54 İncelediğimiz dört eserde "Allah" kelimesi geçen 123 atasözü ve deyim tespit edilmiştir.

55 Tevbe, 9/51; En'am, 6/59; Kamer, 54/49; Hadîd, 57/22-23.

3.2. İbadetle İlgili Olanlar

İbadet, dini bir terim olarak insanın Allah'a saygı, sevgi ve itaatini göstermek; insanın, hayatını daima Allah'a karşı saygı ve itaat bilinci içinde sürdürmesi⁵⁶ olarak ifade edilir. Kur'ân-ı Kerim'de ve hadislerde⁵⁷ de en çok üzerinde durulan konulardandır.

İslam'da ibadet denilince, ilk akla gelen "İslam'ın Şartları" arasında yer alan beş esas akla gelir. Bu esaslar Hz. Peygamber tarafından belirtilen esaslardır.⁵⁸ Ancak bunların dışında pek çok kavram⁵⁹ Kur'ân-ı Kerim'de ibadet olarak ele alınmıştır. İbadetin bu geniş çerçevesinden hareketle atasözleri ve deyimlerde ibadetlerle ilgili çokça örnekler vardır. Bunlardan bazıları aşağıdadır:

Allah ile kul arasına girilmez.
 Alçak olan yüce konar, yüce uçan alçak konar.
 Abdal tekkede, hacı Mekke'de gerek
 Abdestsiz softaya namaz dayanmaz.
 Abidin ibadeti nefsinedir.
 Bayramda borç ödeyene Ramazan kısa gelir.
 Bu abdestle daha çok namaz kılınır.
 Çalışmak, ibadetin yarısıdır.
 Çalışan demir paslanmaz.
 Deve Kâbe'ye gitmekle hacı olmaz.
 Gâvura kızıp oruç yemek (bozmak).
 Gönülsüz namaz, göklere ağmaz.
 Güzele bakmak sevaptır.
 Hacı sandığımızın haçı koynunda çıktı.

56 Sinanoğlu, "İman", 22: 233-235.

57 Fatıha, 1/5; Bakara, 2/172; En'am, 162; A'raf, 7/70; Yusuf, 12, 40; Nahl, 16/114; Ankebût, 29/56; Buhâri, "Cihad", 133; Buhâri, "Zekât", 16; Buhâri, "savm", 1.

58 Buhâri, "İman", 2; Müslim, "İman", 20.

59 Kur'an'da ibadet kavramının; tevhid, itaat, dua, boyun eğmek, tevazu, huşu, iman ve salih amel, Allah'ı teşbih ve secde, Allah'ı bilmek ve tanımak gibi geniş bir anlamı vardır. Dolayısıyla Kur'an'da ibadet kavramı; Allah'ın varlığını birliğini ikrar etmek, Allah'ın razı olduğu şeyleri yapmak, Allah'ın hükmüne razı olmak, nimetlerine şükretmek, musibetlere sabretmek, insan haklarına saygı göstermek, insanlara saygı ve şefkat göstermek gibi İslam'ın bütün ahkâmını uygulamayı, emir ve yasaklarına riayeti ve Allah'ın sınırlarını korumayı ifa eder. *Dini Terimler Sözlüğü*, 285.

Haramın temeli olmaz.
İbadet de gizli, kabahat de.
İbadet bir kuştur, onun kanatları namazdır.
İnsaf dinin yarısıdır.
İşin başı ibadettir.
İyilik et denize at, balık bilmezse Allah bilir.
Kefenin cebi yok.
Malın bekçisi zekâttır.
Namaz amellerin hayırlısı, muratların feyizlisidir.
Namaz imanın alâmeti, vücudun selâmetidir.
Namaz kılan darda kalmaz, Allah diyen mahrum olmaz.
Namazda meyli olmayanın kulağı ezanda olmaz.
Namazında niyazında olmak.
Ramazan bereketli aydır, ama duvardan giden kılıca sor.
Ramazanda yalan söyleyenin (oruç yiyenin) bayramda yüzü kara olsun.
Sabreden derviş, muradına ermiş.
Sabrın sonu selamettir.
Sabır acıdır, ama meyvesi tatlıdır.
Sabreyle işine, hayır gelsin başına.
Su bulununca teyemmüm bozular.

İbadet ile ilgili verilen atasözleri ve deyimlere bakıldığı zaman doğrudan namaz, oruç, zekât, hac gibi ibadetlere işaret etmekle birlikte, dolaylı olarak yukarıda ifade edildiği gibi ibadet kapsamı içine giren İslam'ın bütün ahkâmına vurgu yapan atasözleri ve deyimler mevcuttur. Özellikle Allah rızası gözetilerek insanlara yapılan/yapılması gereken iyilikler -Amel-i Salih- olarak ele alınırsa pek çok atasözü ve deyim bu anlamlara geldiği görülmektedir. İbadetlerle ilgili geçen dini unsurlar, içerisinde bulunduğu cümleye farklı anlamlar yüklemiş, atasözü ve deyim anlamını belirlemiştir. İbadetlerle ilgili atasözleri ve deyimler, diğerlerinde olduğu gibi, hayatın ve toplumun gerçeklerini yansıtarak kimi zaman yumuşak bir dille öğüt verici, kimi zaman da sert, kesin ve taviz vermeyen bir üslup ortaya koymuştur. Örneğin, "*Namazın alâmeti, vücudun selâmetidir*" atasözünde yumuşak bir nasihat varken, "*Gönülsüz namaz, göklere ağmaz*", "*haramın temeli olmaz*" atasözlerinde ise keskin bir dil kullanılmıştır.

İslam'ın şartları içinde yer alan beş temel esastan biri olan namazın, atasözleri ve deyimler içinde de en çok vurgulanan konu olduğu görülmektedir. Bu durum, Kur'an'da en çok tekrarlanan konulardan birinin namaz olmasıyla uygunluk gösterir. Genellikle namazın önemi, namaz kılanın alacağı mükâfat, amellerin hayırlısının namaz olduğu vurgulanan konulardır. Bununla birlikte "sabır" konusu da atasözleri ve deyimlerde sıkça geçen konular arasındadır. Sabır, İslam'da çok faziletli kabul edilen bir kavram olup, bu öneminden dolayı Kur'an'da çoğunlukla namazla birlikte anılmaktadır.⁶⁰ Sabırla ilgili atasözleri ve deyimlerde, hayatta karşılaşılan engeller karşısında sabreden kişinin eninde sonunda muradına erdiği, ancak bu sürecin zorluğuna işaret edilmiştir.

3.3. Ahlakla İlgili Olanlar

Ahlak, insanın iyi veya kötü olarak nitelendirilmesine sebep olan manevi vasıfları, huyları ve bunların etkisiyle ortaya koyduğu iradeli davranışların bütününe verilen addır.⁶¹ İslam ahlakının kaynağını Kur'an ve sünnet oluşturur. Bu iki kaynak dini ve dünyevi hayatın genel çerçevesini çizmiş, insanların ahlak anlayışlarının temellerini oluşturmuştur. Dolayısıyla asırlar boyunca insanların edindiği tecrübelerin ürünü olan, içerisinde dini ve ahlaki pek çok değer taşıyan atasözleri ve deyimler vardır. Bunların din eğitimi ve öğretiminde kullanılması önemlidir. Bunlardan bazıları aşağıdadır.

Acele işe şeytan karışır.
Acındırırsan arsız olur, acıktırırsan hırsız olur.
Adalet ile zulüm bir yerde barınmaz.
Adalet olmayınca bir yerde, insan düşer o yerde her derde.
Ağır ol, batman gelesin.
Alacakla borç ödenmez.
Alışmış kudurmuştan beterdir.
Allah bile kulunun karasını yüzüne vurmamış.
Allah'tan korkmayandan korkulur.
Alma mazlumun ahını, çıkar aheste aheste.
Ana-Ata, önünden geçmek hata.

60 Bakara, 2/45; Tâhâ, 20/130; Kâf, 50/39.

61 *Dini Kavramlar Sözlüğü*, 13-14.

Ar gözden, kar yüzden anlaşılır.
Ardıcın közü olmaz, yalancının yüzü olmaz.
Arife günü yalan söyleyenin bayram günü yüzü kara çıkar.
Avradı ar zapt eder, er zapt etmez.
Avradı ar'ı saklar, peyniri deri saklar.
Ayyar tilki art ayağından tutulur.
Aza kanaat etmeyen çoğu bulamaz.
Azıksız yola çıkanın iki gözü el torbasında kalır.
Bir elin verdiği öbür el görmesin.
Böyle gerek danaya, buzağının hakkını yemeğe.
Buğday ekmeğin yoksa buğday dilinde mi yok.
Caminin mumunu yiyen kedinin gözü kör olur.
Civciv çalan, tavuk da çalar.
Çanağa ne doğrarsan kaşığına o çıkar.
Çok söyleme arsız edersin, aç bırakma hırsız edersin.
Dini yiyip, imanı sırtına atmış.
Doğru söz (ağıdan) acıdır.
Doğru söz katarından belli olur.
Doğru söz yemin istemez
Doğruluk dost kapısı.
Doğrunun yardımcısı Allah'tır.
Edebi edepsizden öğren.
Edep olmadıkça asalet düzelmez.
Edep şeytanı öldüren bir silahtır.
Edeple süslenmeyen akıl, silahsız kahramandır.
Edeplerin anası, az konuşmaktır.
Eğri otur, doğru konuş.
Emanete hıyanet olunmaz.
Gülme komşuna gelir başına.
Hak deyince akan sular durur.
Hak yerini bulur.
Haramın temeli olmaz.

Hatasız dost arayan dostsuz kalır.
Helal kazanç ile yağlı pilav yenmez.
Hırsız kediyi yabancı torbasına atarlar.
Hırsıza iş ısmarlamak, köpeğe peynir tulumu ısmarlamaktır.
Hırsıza kilit olmaz.
Hırsız yediği bu dünyada kalır, hesabı mahşerde sorulur.
Hırsızlığın azı çoğu olmaz, ikisi de hırsızlıktır.
Hırsızlık, bir yumurtayla başlar.
Hile ile iş gören, mihnet ile can verir.
Hileli pazar, mideyi / dostluğu bozar.
Hüsn-i edep, kubh-ı nesebi örter.
İslam'ın şartı beş, altıncısı insaftır demişler.
İstedini söyleyen istemediğini işitir.
İyilik eden, iyilik bulur.
İyiliğe "nereye gidiyorsun" demişler, "kötülüğe" demiş.
İyiliğe iyilik her kişinin karı, kötülüğe iyilik er kişinin karı.
Kalaylı bakır küflenmez.
Kanı kanla yumazlar, kanı su ile yurlar.
Kırkından sonra azanı tenesir paklar.
Kişi haddini bilmek edeptir.
Kişinin edebi, altınından daha hayırlıdır.
Kork korkmazdan, utan utanmazdan.
Köpek bile yal yediği kapıya pislemez.
Kumar parasıyla cami yapılmaz.
Mezar taşı ile övünülmez.
Minarede doğru ama içi eğri.
Misafir üç gün misafirdir.
Pisboğaz ile boş boğaz beladan kurtulmaz.
Rüşvet kapıdan girince iman bacadan çıkar.
Seyrek git sen dostuna, kalksın ayaküstüne.
Şeytanın dostluğu darağacına kadar.
Şeytanla kabak ekenin kabak başında patlar.

Şeytanla ortak buğday eken samanını alır.
Tatlı söz yılanı deliğinden, kötü söz insanı dininden çıkarır.
Tuz ekmek hakkını bilmeyen kör olur.
Ulular köprü olsa basıp geçme.
Veren eli herkes öper.
Yağlı dilimin yoksa yağlı dilinde mi yok.
Yalancının evi yanmış, kimse inanmamış.
Yalancının mumu yatsıya kadar yanar.
Yavuz hırsız ev sahibini bastırır.
Yüz verme arsız olur, az verme hırsız olur.
Zulüm ile âbâd olanın âhiri berbat olur.

Yukarıda verilen doğrudan veya dolaylı “ahlak” kavramıyla ilgili atasözleri ve deyimler alt alta sıralandığında, Kur’an ve sünnette geçen olumsuz ahlakın atasözleri ve deyimlerde de yerildiği; olumlu ahlakın ise burada da teşvik edildiği görülmektedir. Bunun yanında hepsinde insanları olumlu ahlaka/sağlam karaktere yönlendirici bir vurgu vardır.

Ahlak konularını içeren atasözleri ve deyimlerin sayısının diğer başlıklara göre fazla olduğu da görülmektedir. Bunun nedeni, atasözleri ve deyimlerin milletlerin atalarından kalma birer armağan sosyal, dini ve iktisadi alanlarda kullandıkları kültür birikimleri⁶² olmasından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla evde, eğitim kurumlarında, sokakta, çarşıda pazarda, tarlada, iş yerinde kısaca hayatın her alanında günlük yaşamlarında kullandıkları bu sözler, daha çok insanların ahlaki yönünü geliştirmek/ eğitmek amacıyla söylenmiş sözlerdir.⁶³ Bu nedenle bu tür içeriğe sahip atasözleri ve deyimlerin sayısı oldukça fazladır.

Ahlak başlığı altında verilen atasözleri ve deyimlere baktığımız zaman, hemen hemen hayatın tüm alanını kapsayan konular üzerine söylenmiş eğitici sözlerin olduğunu görmekteyiz. Özellikle olumlu manada doğruluk ve iyilik, olumsuz manada bunların zıddı olan hırsızlık, hile, yalan, sahtekârlık ve ikiyüzlülük üzerine söylenen sözlerin diğerlerine nispetle daha fazla olduğu bir gerçektir. Doğruluğun sadece görünüşte değil sözde ve özde, inançta, niyette, sözleşmelerde, ticarete kısaca bütün fiil ve davranışlarda olması

62 Yazıcı, *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, 21.

63 Yazıcı, *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*, 21-30.

gereken bir değer olduğunu atasözleri ve deyimlerde de görmekteyiz. Bu, Kur'an ve sünnetteki duruma da uygundur. Nitekim Kur'an'ın 28 ayetinde doğrudan, "doğruluk" kavramdan bahsedilirken, dolaylı olarak pek çok ayette⁶⁴ vurgulanmıştır.

Yukarıda iman, ibadet ve ahlak başlığı altında verilen atasözleri ve deyimlerde görüldüğü, atasözleri ve deyimlerin din eğitimindeki yeri bağlamında ortaya konulan özelliklerinden de anlaşılacağı üzere, atasözleri ve deyimler eğitim ve öğretim sürecinde özellikle din eğitimi ve öğretimi bağlamında istifade edilmesi gereken önemli materyaller arasında olduğu söylenebilir. Bu nedenle din eğitiminde anlatılacak konu başlığına uygun çocuğun/öğrencinin eğitim ve öğretimine katkı sağlayacak atasözleri ve deyimler din eğitimci tarafından seçilerek eğitim ve öğretimde kullanılmalıdır. Zaten atasözleri ve deyimler değişik ortam ve durumlarda toplumun bireyleri tarafından kullanılmaktadır. Dolayısıyla birey, anlamını tam olarak bilemese de, öğrenmeye ön hazırlık olarak kullanılan atasözleri ve deyimlere kulak aşinalığı vardır. Bu durum öğrenmeyi kolaylaştıracağı gibi, geniş bir konunun kısa süre içinde kalıcı olarak öğrenilmesine de yardım edebilir. Örneğin, "az konuşmanın önemi" veya "boş konuşmanın zararları" konusu işlenirken Hz. Peygamber'in bu konudaki hadislerine⁶⁵ uygun olarak "Söz gümüş ise sükût altındır", "Laf ile peynir gemisi yürümez", "Âyinesi iştir kişinin lafa bakılmaz", "Sana senden olur her ne olursa, başın selamet bulur, dilin durursa", "Göz iki, kulak iki, ağız tek, çok görüp, çok dinleyip, az söylemek gerek" gibi toplumumuzda gayet yaygın olarak bilinen atasözleri ve deyimler az, öz ve yerli yerinde konuşmanın önemini vurgulamak için din eğitiminde materyal olarak kullanılabilir.

Sonuç ve Öneriler

Bir dilin binlerce yıllık tarihi içinde gelişip olgunlaşmış sözler olan atasözleri ve deyimlerin din eğitimi ve öğretiminde kullanılmasının önemi üzerine yapılan bu çalışmada, atasözleri ve deyimlerle takviye edilmiş, din eğitimi ve öğretiminin daha etkili olduğu; dolayısıyla az sözle çok şey anlatma, soyut kavramları somutlaştırma, kısa süre içinde geniş bir konuyu aktarma gibi özellikleriyle düşündürmek, öğüt vermek, bilgilendirmek, ikaz etmek amacıyla genelde eğitim özelde ise, din eğitimi ve öğretiminde kullanılmasının etkili olacağı söylenebilir. Çünkü atasözleri ve deyimler, o dili konuşan milletin acı-

64 Bakara, 2/23, 94, 11; Maide, 5/119; Tevbe, 9/119; İsrâ, 17/80; Neml, 27/64; Kasas, 28/48-49; Ahzâb, 33/8, 24, 70-71; Ahkâf, 46/16; Muhammed, 47/5; Kamer, 54/55; Mülk, 67/23-24.

65 Tirmizi, "Zühd", 63; Müslim, "Münafikûn", 64.

tatlı, müspet-menfi hayat tecrübesinin izlerini taşır. Bunu adata ilacı konsantre eden bir hap gibi, anlam yoğunluğu yüksek sözler olarak değerlendirebiliriz. Atasözünden mahrum bir dil, tadı tuzu olmayan yavan bir yemek gibi, ahengi olmayan kuru bir söz ve beyan olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla atasözleri ve deyimler olmadan o dilin zenginliği noksan kalabileceği gibi, geçmişin tecrübesinin gelecek kuşaklara yeterince aktarılması da mümkün olmayabilir.

Çalışmamız sonucunda, atasözleri ve deyimlerin ihtiva ettiği içerik bakımından dineğitimi ve öğretimi için oldukça zengin bir kaynak oluşturduğu da tespit edilmiştir. Nitekim atasözleri ve deyimlerde iman konusunda, Allah'a, ahiret gününe, kaza ve kadere iman; ibadet konularında namaz, oruç, zekât, hac konularıyla doğrudan ya da "Amel-i Salih" kavramıyla ilişkili olarak da dolaylı bir şekilde pek çok anlatım mevcuttur. Ahlak başlığı altına ise, hemen hemen bütün atasözleri ve deyimleri koymak mümkündür. Bu sonucu destekleyen bazı araştırma sonuçlarını verecek olursak; Çinemre'nin (2014) yaptığı çalışmada eğitim açısından atasözlerinde kullanılacak dini motifler (Allah inancı, ecel-ölüm, hak-batıl, kaza-kader, rızık, sabır, tevekkül) ve ahlaki motifler (adalet, dayanışma, güven, kanaat, nezaket, tasarruf) vardır. Pınar Girmen' de, "Türkçe Eğitiminde Atasözleri ve Değer Eğitimi" başlıklı çalışmasında atasözlerinin ilköğretim programında yer alan 19 değere göre sınıflandırılmış ve değerlerin yer aldığı dersler ve atasözleri verilmiştir.

Din eğitimi ve öğretiminde kullanılan dini kavramların genellikle soyut özelliğe sahip olduğu, atasözleri ve deyimlerin toplumun bireyleri tarafından değişik ortamlarda kullanılması nedeniyle delalet ettiği anlamların insanların kafasına önceden yerleştiği, uzun uzun anlatılacak bir konunun bir atasözü ve deyimle 2-3 dakikada kısa ve öz olarak öğretilebileceği dikkate alındığında atasözleri ve deyimlerin, din eğitimi ve öğretiminde kullanılmasının faydalı olacağı aşikârdır. Yine dini ve ahlaki değer taşıyan pek çok atasözleri ve deyimlerin Kur'an ve sünnette yer alan emir ve yasaklarla içi içe olduğu ve eğitim-öğretim bağlamında ortaya konulan özelliklerinden de hareketle din eğitimi ve öğretiminde kullanılması gereken önemli bir materyal olduğu sonucuna varabiliriz. Bu sonuçlara göre konu hakkındaki önerilerimizi de şöylece sıralayabiliriz.

1. Kullanılacak atasözleri ve deyimler, bireylerin gelişim çağlarına uygun bir şekilde, doğru dil ve doğru yaklaşımlarla muhatabın anlayabileceği açıklıkta verilmelidir.

2. Din eğitimi ve öğretiminin konu başlıklarına, içeriğine ve hedeflere uygun, olumsuz anlam taşımayan ve öğrencilerin seviyesine uygun atasözleri ve deyimler tespit edilmeli, içinde atasözleri veya deyim geçen metin örneklerinden yararlanılmalıdır.

3. Metin içinde geçen atasözleri ve deyimlerin anlamları öğrencilere tahmin ettirilerek onların yaşantılarıyla ilişkilendirmeleri sağlanmalıdır.

Kaynakça

- Aksoy, Ömer Asım. *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü*. Ankara: İnkılap Kitabevi, 1998.
- Akyürek, Süleyman. *Din Öğretiminde Kavram Öğretimi*. İstanbul: Dem Yayınları, 2014.
- Alkayış, M. Fatih. "Dini İçerikli Atasözleri Üzerine". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 8/27 (2009): 287-292.
- Altaş, Nurullah - Arıcı, İsmail. "Din Eğitiminin Bilimselleşme Süreci". *Din Eğitimi*. Ed. Mustafa Köylü ve Nurullah Altaş. 48-81. İstanbul: Ensar Yayınları, 2017.
- Altunışık, Remzi - Yıldırım, Engin - Coşkun, Recai - Bayraktaroğlu, Serkan. *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri SPSS Uygulamalı*. Sakarya: Sakarya Kitabevi, 2005.
- Aydın, Muhammet Şevki. *Din Eğitimi Bilimi*. Kayseri: Kimlik Yayınları, 2017.
- Ayhan, Halis. *Türkiye'de Din Eğitimi*. İstanbul: Dem Yayınları, 2014.
- Baltacıoğlu, İsmayıl Hakkı. *İzahlı Atasözleri*. İstanbul: Kültür Basımevi, 1941.
- Baş, Bayram. "Türkçe Temel Dil Becerilerinin Öğretiminde Atasözlerinin Kullanımı". *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 2/12 (2002): 60-68.
- Bayram, Arslan. *Eğitim Bilimine Giriş*. Ankara: Anı Yayınları, 2016.
- Bilgin, Beyza. "Din Eğitiminin Genel Eğitimdeki Yeri". *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 24/1 (1981): 469-484. Erişim 01 Şubat 2018.
- <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/769/9768.pdf>.
- Cebeci, Suat. *Din Eğitimi Bilimi ve Türkiye'de Din Eğitimi*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2005.
- Çağrı, Mustafa. "Ahlak". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2: 1-9. Ankara: TDV Yayınları, 1989.
- Çamdibi, H. Mahmut. *Din Eğitiminde İnsan ve Hayat*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2013.
- Çinemre, Semra. "Türk Atasözlerindeki Dini ve Ahlaki Motiflerin Eğitim-Öğretim Ortamında Kullanılması". *Değerler Eğitimi Dergisi* 12/277 (2014): 99-122.
- Çolak, İsmail. *Türk Atasözlerinden Seçmeler*. İstanbul: Beyan Yayınları, 2007.
- Dağpınar, Aydın. *Tıpkı ve benzer Türk-İngiliz İngiliz-Türk Atasözleri ve Deyimler*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998.
- Doğan, Metin. *Atasözlerinde Dini Motifler*. Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi, 1996.
- Dodurgalı, Abdurrahman. *Ailede Din Eğitimi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2011.
- Ergin, Hatice Kübra. *Çocuklarda Din Eğitimi*. İstanbul: Kalbi Kitaplar, 2012.

- Eyüboğlu, E. Kemal. *13. Yüzyıldan Günümüze Şiirde ve Halk Dilinde Atasözleri ve Deyimleri*. İstanbul: Eren Yayınları, 1983.
- Girmen, Pınar. "Türkçe Eğitiminde Atasözleri ve Değer Öğretimi". *Değerler Eğitimi Dergisi*. 11/25 (2013): 117-142.
- Gözler, H. F. - Gözler, M. Z. *Açıklamalı Türk Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: İnkılap ve Aka Yayınları, 1982.
- Gülpınar, Abuzer. *Türkçe Atasözleri ve Deyimlerin İnsan Hakları Bakımından Değerlendirilmesi*. Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, 2016.
- Gülüm, Kamile. "Coğrafya Öğretiminde Kullanılabilecek Doğa İçin Söylenmiş Türk ve Türkmen (Türkmenistan) Atasözleri Üzerine Bir Araştırma". *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 1/1 (2009): 51-58.
- İbnü'l Cevzî. *Nüzheti'l-A'yün*. Beyrut: Müessesetti'r-Risâle, 1407/1987.
- Kalaça, Hatice. *Türk Atasözlerinde Değerler Eğitimi*. Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, 2013.
- Kalli, Halit. *Türkçe Atasözleri ve Deyimlerde Tanrı Kavramına Din Psikolojisi Açısından Bir Yaklaşım*. Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, 2017.
- Keklik, Saadettin. "Atasözleri Sadece Gerçek ve Mecaz Anlamlı mıdır?". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 10/23 (2013): 239-250.
- Kızılabdullah, Süleyman Hayri. "Eğitim, Din ve Değer". *Cumhuriyet'in 75. Yılında Türkiye'de Din Eğitimi ve Öğretimi*. 22-34. Ankara: Türk Yurdu Yayınları, 1999.
- Kızılabdullah, Yıldız. "Kavramsal Çerçeve: Eğitim, Öğretim ve Din". *Din Eğitimi*. Ed. Recai Doğan, Remziye Ege. 42-56. Ankara: Grafiker Yayınları, 2017.
- Kurt, İhsan. *Türk Atasözlerine Psikolojik Bir Yaklaşım*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1991.
- Öcal, Mustafa. *Din Eğitimi ve Öğretiminde Metodlar*. Ankara: TDV Yayınları, 2007.
- Pala, İskender. *Sözün Özünden Dünden Bugüne Atasözleri*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2010.
- Sami, Şemsettin. *Kamûs-i Türkî, Temel Türkçe Sözlük*. İstanbul: Tercüman Yayınları, 1985.
- Saraçbaşı, M. Ertuğrul - Minnetoğlu, İbrahim. *Örneklili ve Açıklamalı Türk Atasözleri Sözlüğü*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları, 2002.
- Sinanoğlu, Mustafa. "İman". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 22: 212-214. Ankara: TDV Yayınları, 2000.
- Soykut, İ. Hilmi. *Türk Atalar Sözü Hazinesi*. İstanbul: Ülker Yayınları, 1974.
- Şahin, Mehmet. *En Güzel Türk Atasözleri*. Ankara: Ecem Yayınları, 1999.
- Tosun, Cemal. *Din Eğitimi Bilimine Giriş*. Ankara: PegemA Yayınları, 2002.
- Yazıcı, Numan. *Arapça-Türkçe/Türkçe-Arapça Atasözleri ve Deyimler*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003.

